

ГАЛИНА ЙОСИПІВНА ЩЕРБАК (до 80-річчя з дня народження)

Галина Йосипівна Щербак — доктор біологічних наук, професор, лауреат Державної премії СРСР, відомий зоолог, чия наукова діяльність нерозривно пов'язана з розвитком акарології в Україні.

Народилася Галина Йосипівна в Києві 3 грудня 1930 р. Сьогодні можна сказати, що це була сім'я приватних підприємців, яка в часи нової економічної політики радянської влади займалась торгівлею молочними продуктами. Її батькам пощастило і після зміни політичного курсу партії вони стали просто робітниками. У 1934 р., після перенесення столиці з Харкова до Києва, радянському уряду знадобився будинок номер 11 по Великій Житомирській і сім'ю виселили на вул. Горького, хоча через деякий час вони повернулися назад. Під час окупації Галя жила в селі Нянівка Малинського р-ну, що на півдні Житомирської області. До Києва повернулася у січні 1944 року. В 1949 р. вона закінчила зі срібною медаллю шосту жіночу школу, розташовану тоді на Михайлівській площі, і це дало їй право без екзаменів вступити до будь-якого вищого навчального закладу країни. Галина обрала біолого-грунтознавчий факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Зараз уже важко сказати, що саме стало причиною такого вибору. Можливо, поштовхом послужили дитячі враження від життя в казковій поліській

Нянівці, яку війна неначе оминула. З першого курсу вона почала відвідувати зоологічний студентський гурток, яким керував Олександр Прокопович Маркевич, тоді завідувач кафедри зоології безхребетних, а наступного літа, разом зі співробітником кафедри Вірою Павлівною Коваль, вона поїхала в свою першу експедицію до гирла Дніпра, де вони збирали паразитів риб. Експедиція справила на Галину надзвичайне враження. Саме вплив Віри Павлівни допоміг юній студентці визначитися з майбутньою спеціалізацією. Зачаровувала атмосферу кафедри. Ввічливе, приязне ставлення співробітників та завідувача бадьорило і вселяло віру в свої сили. Кафедру відвідували відомі вчені — зокрема в 1956 р. — акад. К. І. Скрябін та Є. Н. Павловський. Протягом наступних років були ще поїздки — знову на південь України, потім на Баренцеве море. Дипломну роботу було присвячено паразитофауні риб Південного Бугу. Університет Г. Й. Щербак закінчила у 1954 р. з відзнакою за спеціальністю біолог-зоолог й відразу ж вступила до аспірантури при кафедрі. Її науковий керівник — академік О. П. Маркевич — всіляко заохочував молодь до досліджень маловідомих груп тварин. Це визначило подальшу спеціалізацію молодого науковця — Галина Йосипівна стала фахівцем з гамазових кліщів, серед яких, окрім хижаків, що живляться дрібними безхребетними, є багато кровосисних паразитів наземних хребетних. Відсутність колекцій та літератури спонукали аспірантку до частих поїздок до Зоологічного інституту АН СРСР (ЗІН, Ленінград), де працювала всесвітньо відомий акаролог Н. Г. Брегетова. У той же час в Радянському Союзі під керівництвом М. С. Гілярова розпочалися широкі дослідження в галузі ґрунтової зоології і Н. Г. Брегетова порадила зайнятись вільноживучими кліщамію. «Це абсолютна цілина», — сказала вона.

Після закінчення аспірантури у 1957–1962 рр. Г. Й. Щербак працює в спеціальній лабораторії КДУ, розташованій тоді в Каневі, спочатку молодшим, а потім старшим науковим співробітником. Керована проф. Олександром Пилиповичем Кришталем, ця лабораторія, на той час молодіжна за складом, стала справжньою кузницею кадрів з ентомології, акарології та інших зоологічних спеціальностей. У 1959 р. Галина Йосипівна захистила кандидатську дисертацію за темою «Гамазові кліщі мишоподібних гризунів Лісостепу України».

У 1962 Г. Й. Щербак перейшла на роботу до апарату Президії АН УРСР, спочатку на посаду наукового співробітника-консультанта (1962–1964), а потім (1964–1968) — вченого секретаря Відділення загальної біології АН УРСР). Ці роки дали їй багатий досвід науково-організаційної роботи і виявили характер лідера. Проте і в Президії АН УРСР пріоритетом для Галини Йосипівни лишалася дослідницька робота. За сумісництвом Г. Й. Щербак обіймає посаду старшого наукового співробітника відділу паразитології Інституту зоології і досліджує вільноживучих гамазових кліщів. У 1968 р. акад. І. Г. Підоплічко, на той час директор Інституту, запропонував їй посаду заступника директора з наукової роботи. Участь у III Міжнародному конгресі акарологів 1971 р. у Празі мала великий вплив на Г. Й. Щербак як науковця. Там вона познайомилася з багатьма відомими акарологами, з якими потім довгі роки листувалася і обмінювалася колекційними матеріалами. Посаду заступника директора з наукової роботи Галина Йосипівна обіймала до 1972 р. Поєднуючи вимогливість з глибоким розумінням справи, як організатор наукової діяльності в академічному інституті вона зробила надзвичайно багато. Варто згадати лише дорогу від Одеської траси до бази «Теремки», асфальтовану наприкінці 1960-х до Всесвітнього конгресу

бджолярів, серед організаторів якого був Інститут зоології. Однак покликання до справжньої, зосередженої наукової дослідницької роботи змусило її повернутись на посаду старшого наукового співробітника у створеному за її ініціативою відділі акарології. У 1980 р. Галина Йосипівна захищає докторську дисертацію «Кліщі родини Rhodacaridae Палеарктики». Того ж року їй було присуджено Державну премію СРСР у галузі науки і техніки в числі авторів праці «Определитель обитающих в почве клещей», опублікованої в 1975–1978 рр.

Великий досвід наукової та організаційної роботи Галини Йосипівни був збагачений і досвідом роботи науково-педагогічної. За запрошенням з грудня 1981 р. вона обіймає посаду завідувача кафедрою зоології безхребетних біологічного факультету Київського державного університету, спочатку за сумісництвом, а потім, після об'єднання цієї кафедри з кафедрою зоології хребетних, повністю переходить на роботу до університету. На цій посаді Галина Йосипівна показала себе не лише досвідченим науковим керівником і блискучим науковцем, а й глибоким і цікавим лектором. Вона змогла прищепити любов до зоологічних досліджень молоді, яка потім пішла в науку і сьогодні є ядром колективу Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. Протягом 1995–1997 рр. Г. Й. Щербак разом з колегами опублікувала «Зоологію безхребетних» у трьох томах для студентів біологічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а в 2009 р., в співавторстві з Д. Б. Царічковою, — підручник «Зоологія безхребетних», в якому знайшли відображення найновіші відкриття у цій класичній дисципліні. На жаль, через малий наклад він швидко став бібліографічною рідкістю.

Як дослідника, Галину Йосипівну аж ніяк не можна назвати суто кабінетним вченим. Вона була активним учасником експедицій не лише на всій території України — від Карпат і Сходу — до Криму, Полісся і центральних регіонів, а й далеко за її межами — на Курилах, у Середній Азії, на Тянь-Шані, Памірі, Кавказі, в Прибалтиці тощо.

У далекому 1956 р. доля поєднала двох надзвичайних людей — Галину і Миколу. Микола Миколайович Щербак — блискучий натураліст, зоолог-герпетолог, мандрівник, ідеолог і фундатор нової експозиції Національного науково-природничого музею НАН України, член-кореспондент НАН України. Ця щаслива родина об'єднала двох непересічних особистостей, які пройшли великий шлях у науці від аспірантури до захисту кандидатських та докторських дисертацій і гідно прожили своє життя, виховавши двох дітей — сина і доньку, які також стали біологами.

Енергія й активність Галини Йосипівни ніколи не обмежувалася фаховими і посадовими обов'язками. Упродовж багатьох років (з 1971 до 1994) вона обіймала посаду вченого секретаря секції біології Державного Комітету з премій при Раді Міністрів УРСР, беручи таким чином участь у формуванні наукової політики України.

«Мені все життя щастило на людей», — каже сьогодні Галина Йосипівна. В ці ювілейні дні всі колеги, учні й друзі зичать їй доброго та міцного здоров'я, щастя й добробуту.

І. А. Акімов, В. О. Харченко

Основні наукові публікації Г. Й. Щербак

- Щербак (Пирыник) Г. И.* Гамазовые клещи мышевидных грызунов Лесостепи Украины. — Киев : Изд-во Киев. ун-та, 1962. — 176 с.
- Щербак Г. И.* Новый род клещей семейства Rhodacaridae (Parasitiformes, Gamasoidea) // Докл. АН УССР. Сер. Б. — 1976. — № 10. — С. 953–955.
- Щербак Г. И.* Семейство Rhodacaridae Oudemans, 1902 // Определитель обитающих в почве клещей. — М. : Наука, 1977. — С. 259–282.
- Щербак Г. И.* Новый вид рода Dendrolaelaps Halbert, 1915 (Parasitiformes, Gamasoidea) // Докл. АН УССР. Сер. Б. — 1978. — № 7. — С. 665–667.
- Щербак Г. И.* Клещи семейства Rhodacaridae Палеарктики. — Киев : Наук. думка, 1980. — 216 с.
- Щербак Г. И.* О постэмбриональном развитии клещей семейства Rhodacaridae Oudemans, 1902 // Вестн. зоологии. — 1982. — № 1. — С. 61–69.
- Щербак Г. И.* Таксономические признаки и пути эволюции клещей подсемейства Dendrolaelapinae // Докл. АН УССР. Сер. Б. — 1982. — № 4. — С. 77–81.
- Щербак Г. И.* О таксономической ценности отдельных морфологических признаков родакарид // Пятое Всесоюзное акарологическое совещание (Фрунзе, май 1985 г.) : Тез. докл. — Фрунзе : Илим, 1985. — С. 332–333.
- Щербак Г. И.* Таксономический статус и характерные признаки дендролеясписов // Докл. АН УССР. Сер. Б. — 1983. — № 12. — С. 72–75.
- Щербак Г. И.* Основные направления эволюции родакарид (Acari, Gamasina) // IX Международный коллоквиум по почвенной зоологии (Москва, 16–20 августа 1985 г.) : Тез. докл. — Вильнюс, 1985. — С. 274
- Щербак Г. И.* К изучению дендролеяпин Северной Америки // Вестн. зоологии. — 1985. — № 5. — С. 25–36.
- Щербак Г. И.* Зоологія безхребетних : У 3 т. : Підручник для студентів-біологів спец. ун-тів / Г. Й. Щербак, Д. Б. Царічкова, Ю. Г. Вервес. — К. : Либідь, 1995–1997.
- Щербак, Г. Й.* Зоологія безхребетних : Підручник / Г. Й. Щербак, Д. Б. Царічкова. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. — 640 с.
- Scherbak G. I., Akimov I. A.* The importance of scleronodules in systematics of the family Rhodacaridae. Proceedings IV International Congress of Acarology. — Budapest : Academai Kiado, 1974. — P. 467–470.